

Boekbesprekingen

De Waal, Hans. 2021. *Diaconaat en ouderen. Over de diaconale roeping van de kerk in de context van vergrijzing*. Utrecht: Eburon, pp. 215.

Hans de Waal schreef een sympathiek proefschrift over de diaconale roeping van de kerk en daarmee over 'het hart van de kerkelijke roeping' om met Paul van Oosten, tot voor kort directeur van de Protestantse Diaconie van Amsterdam, te spreken. Als oud-diaconaal consulent van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) heb ik dit boek met meer dan gewone belangstelling gelezen.

In de titel gaat het over 'de kerk'. Dat wekt de verwachting dat het boek zal gaan over de volle breedte van *de* kerk. Maar dat is niet zo: de caritas-traditie, vanouds de katholieke term, ontbreekt in het onderzoek dat zich beperkt tot de PKN. Het was beter geweest dit meteen in de titel op te nemen. Het boek behandelt, zoals de titel wel aangeeft, een specifiek aspect van diaconaat, namelijk het diaconaat dat verbonden is met ouderen. Als één van zijn motieven om dit proefschrift te schrijven noemt de auteur dat de aandacht voor ouderen aansluit bij een 'eeuwenoude traditie van diaconale en kerkelijke betrokkenheid bij ouderen' (p. 10). Dat maakt je als lezer sowieso nieuwsgierig naar de historische achtergronden. Je mag dan ook verwachten dat de auteur je eerst meeneemt in een schets van dat rijke en boeiende verleden zodat je als lezer de analyse van het hedendaagse ouderendiaconaat in de PKN – dat de kern vormt van De Waals boek – goed zou kunnen plaatsen. De Waal begint daar echter niet mee. Pas aan het einde van het boek volgt een historisch perspectief op de beide hoofdtermen van het boek: diaconaat en ouderen. Hierbij vielen mij twee zaken op. Ten eerste de nadruk op het zelfstandige ambt van diaken dat de Reformatie met zich meebracht en de belangrijke constatering dat de diaconie ten tijde van de Republiek uitgroeide tot een maatschappelijke factor van betekenis met een grote mate van onafhankelijkheid ten opzichte van de lokale overheden (p. 151). Ten tweede de enorme omslag die de relatie van de diaconie met de overheid in de 20^e eeuw onderging met de instelling van de wettelijke verplichtingen tot zorg voor ouderen door de overheid (p. 156). De leesbaarheid van het proefschrift zou zeker aan kracht hebben gewonnen als deze historische analyse een plaats zou hebben gekregen aan het begin van het boek om vervolgens van daaruit het hedendaagse kerkelijke diaconaat voor ouderen zoals dat in de PKN functioneert te behandelen. Ook een bespreking van de overheid als *diakonos theou* (Miedema 2011, 29-30) zou daarbij verrijkend zijn geweest.

Zoals gezegd vormt de analyse van het hedendaagse ouderendiaconaat in de PKN de kern van De Waals dissertatie. Een groot deel van het boek besteedt hij aan een analyse van het lokale en bovenlokale beleid op het gebied van diaconaat, ouderen en vergrijzing (p. 59-122). Dit hoofdstuk biedt de lezer veel waardevolle informatie. Over allerlei diaconale beleidsstukken uit dorpen, middelgrote plaatsen en steden worden we geïnformeerd.

Er passeren tal van citaten uit al die stukken zoals ‘naast de toename van een groep krachtige en ervaren senioren die bereid is zich in te zetten voor het diaconaat, zien wij ook een toename van geïsoleerde en kwetsbare ouderen’ (p. 77). Dit biedt de lezer een veelheid aan kleurrijke informatie die hij niet zo snel op eigen houtje zou hebben kunnen vinden. Dat is waardevol. Maar hier dreigt ook het gevaar van verdwalen in de berg aan citaten. Want hoewel De Waal expliciet zegt dat hij er niet op uit is ‘om in kwantitatieve zin een representatief beeld te schetsen van de variëteit aan diaconaal ouderenwerk’ (p. 60) is dat toch de indruk die je eraan overhoudt. Het doel van dit kernhoofdstuk is ‘inzicht te verwerven in de manieren waarop ouderen en vergrijzing aanwezig zijn in diaconaal beleid en in beleidsdocumenten binnen de PKN’ (p. 60) en de functie van het hoofdstuk is ‘om een empirisch geïnformeerde en verdiepende bijdrage te leveren aan ons begrip van wat diaconaat is en van wat diaconaal beleid met het oog op ouderen in de context van vergrijzing zou kunnen betekenen’ (p. 60). Dat lukt echter onvoldoende. De auteur trekt wel conclusies, bijvoorbeeld dat ‘de reële aanwezigheid van relatief veel ouderen zeker vanuit diaconaal perspectief vraagt om meer erkenning dan in de documenten het geval is’ (p. 122). Niet duidelijk wordt echter waarom deze en andere conclusies wetenschappelijk dwingend, logisch of op zijn minst tentatief zouden moeten zijn. Hier wreekt zich het ontbreken van een gedegen methode van kwantitatief of kwalitatief empirisch onderzoek en een daaraan gekoppelde empirische verantwoording voor de interpretatie van het rijke materiaal. Het blijft bij een zoekopdracht op basis van drie door de auteur gekozen steekwoorden ‘diaconaat’, ‘ouderen’ en ‘vergrijzing’. De auteur lijkt hiermee zelf ook geworsteld te hebben. In zijn ‘verantwoording’ (p. 25-27) geeft hij aan dat empirisch onderzoek (interviews met beroepskrachten en focusgroepen met oudere bewoners van diaconale zorginstellingen) vooral dienden om vertrouwd te raken met het veld en met de thematiek van het onderzoek (p. 26).

In de conclusies keert de tweeledigheid van hetgeen ik boven heb beschreven terug. Enerzijds een rijke hoeveelheid aan boeiende schetsen voor het hedendaagse diaconaat en een aantal vaak concrete aanbevelingen voor het toekomstige diaconaat (p. 183 e.v.) aan ouderen in de PKN. Ik haal daar twee zaken uit. Ten eerste: De Waal lijkt aan het ambt van diaken minder waarde toe te kennen dan aan de functie van het diaconaat (p. 184). Zeker in de huidige ontwikkeling van het denken over het ambt binnen de PKN is dat een zeer intrigerende opmerking waarover je veel meer zou willen lezen. Ten tweede: De Waal duidt de kerk op verschillende plaatsen in zijn werk aan met de mooie metafoor van ‘de kerk als ouder wordende gestalte’ (zie bv. p. 184). Deze psychodynamische en archetypische benadering is rijk aan beeldende kracht. Je ziet de kerk als het ware voor je in haar vitale senioriteit, rijk aan ervaring. Dat is een mooie perspectiefwisseling omdat de kerk zo vaak wordt getypeerd als een sterfhuisconstructie. Het maakt echter wel nieuwsgierig hoe dat beleidsmatig zou kunnen worden vertaald, zeker met het oog op – zoals De Waal zelf opmerkt – een vergrijzende samenleving. De opmerking van de

auteur 'dat de grootste uitdaging voor een kerk in de context van vergrijzing niet ligt in het vinden van een strategie om het tij te keren, maar in de bereidheid om zowel lokaal als bovenlokaal en zowel in activiteiten als beleid, een houding van erkenning en acceptatie te verwerven' (p. 140) sprak mij aan maar vraagt om verdere uitwerking. Het sterke punt van dit proefschrift ligt in de ideeënrijkdom. Anderzijds moet gezegd dat het jammer is dat een strenge, methodische analyse in dit proefschrift naar mijn mening te zeer ontbreekt. Het maakt nieuwsgierig naar het toekomstige werk van De Waal dat voor de PKN zeker van groot belang is.

Richart Huijzer
(Radboud UMC Nijmegen)